Geçmişten Geleceğe
Hoca Ahmed Yesevî

Uluslararası Sempozyumu

Bildiri Özetleri

26-28 Eylül 2016
İstanbul/Türkiye

YAYIN NU: 13

Takım No: 978-605-9443-09-08

ISBN 978-605-9443-10-4

Baskı:
ŞenYıldız Yayıncılık Hediyelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
Gümüşsuyu caddesi. Dalgıç İş Merkezi No:3 Kat:1 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 483 47 91 • Faks: 0212 483 48 23
İstanbul-Aralık 2016

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Hayati DEVELİ	(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanı)
Dr. Cezmi BAYRAM	(Türk Ocakları İstanbul Şube Başkanı)
Prof. Dr. Fikret TURAN	(İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü)
Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN	(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Azmi BİLGİN	(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)
Doç. Dr. Fatih SANCAKTAR	(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)
Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ	(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)

YÜRÜTME KURULU

Prof. Dr. Hayati DEVELİ	Doç. Dr. Osman CUMA
Dr. Cezmi BAYRAM	Doç. Dr. Uğur GÜRSU
Prof. Dr. Fikret TURAN	Yrd. Doç. Dr. Ayna ASKEROĞLU
Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN	Yrd. Doç. Dr. Feryal KORKMAZ
Prof. Dr. Abdülkerim ÖZAYDIN	Yrd. Doç. Dr. Gözde SAZAK
Prof. Dr. Mualla UYDU YÜCEL	Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yalçın YILMAZ
Prof. Dr. İbrahim HAKKUL	Yrd. Doç. Dr. Metin ÜNVER
Prof. Dr. Luminite MUNTEANU	Yrd. Doç. Dr. Ömer KUL
Doç. Dr. Abid Nazar MAHDUM	Dr. Torali KYDİR
Doç. Dr. Fatih SANCAKTAR	Öğr. Gör. Salim YALÇIN
Doç. Dr. İlyas TOPSAKAL	

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdülkerim ÖZAYDIN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARTAL	Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Aleksei PYLEV	St. Petersburg Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA	Rusya Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Aşirbek MUMİNOV	Kazakistan Millî İlim Akademisi
Prof. Dr. Bahtiyar BABACANOV	Özbekistan Fenler Akademisi
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal YÜCEL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Carter FINDLEY	The Ohio State University
Prof. Dr. Claudia ROMER	Universität Wien
Prof. Dr. Colin IMBER	The University of Manchester
Prof. Dr. Dewin DEWEESE	Indiana University
Prof. Dr. Elmira KHURIBAEVA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Gisela PROCHAZKA-EİSL	Universität Wien
Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Hanifi VURAL	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ingeborg BALDAUF	Humboldt-Universität zu Berlin
Prof. Dr. İsmail YAKIT	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal YAVUZ	İstanbul Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Maria SUBTELNY	University of Toronto
Prof. Dr. Metin AKAR	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Mualla UYDU YÜCEL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet YELTEN	İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Musa DUMAN	FSM Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KAÇALİN	Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KOÇ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Münevver TEKCAN	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	FSM Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Osman HORATA	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ömür CEYLAN	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Recep TOPARLI	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Robert DANKOFF	University of Chicago
Prof. Dr. Shahzad BASHİR	Stanford University
Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU	Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit TÜRK	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Vügar SULTANZADE	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Akif FARZALİEV	St. Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Dündar Ali KILIÇ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Emek ÜŞENMEZ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet M. TULUM	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Nadirhan HASAN	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Nezaket MEMMEDLİ	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi
Doç. Dr. Rysbek ÂLİMOV	Mardin Artuklu Üniversitesi
Doç. Dr. Seadet ŞIHIYEVA	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi
Doç. Dr. Selahittin TOLKUN	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Seyfeddin SEYFULLAH	Özbekistan İlimler Akademisi
Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aynur ABDİRASİLKIZI	Kazakistan DİB Başkan Yardımcısı

ONUR KURULU

Prof. Dr. Yekta SARAÇ	(YÖK Başkanı)
Prof.Dr. Mahmut AK	(İstanbul Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Serik PİRALİYEV	(Abay Almatı Eyalet Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ	(Kazakistan Yabancı Diller ve Meslekî Kariyer Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Darhan KIDIRALİ	(Uluslararası Türk Akademisi Başkanı)
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	(Türk Ocakları Genel Başkanı)
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR	(TÜBA Başkanı)
Prof. Dr. Kemal ERASLAN	(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi)

SEKRETARYA

Yrd. Doç. Dr. Ömer KUL
Arş. Gör. Dr. Ümran YAMAN
Arş. Gör. Emine TEMEL
Arş. Gör. Filiz FERHATOĞLU
Arş.Gör. Seda AKSÜT ÇOBANOĞLU
Arş.Gör. Emre KURBAN

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Dr. Cezmi BAYRAM
Yrd. Doç. Dr. Ömer KUL
Arş. Gör. Dr. Ümran YAMAN
Arş. Gör. Emine TEMEL
Arş. Gör. Filiz FERHATOĞLU
Arş. Gör. Seda AKSÜT ÇOBANOĞLU
Arş. Gör. Emre KURBAN

İçindekiler

Açılış Konuşmaları

Prof. Dr. Hayati DEVELİ 12
Dr. Cezmi BAYRAM 13
Prof. Dr. Fikret TURAN 18
Gabit KENJEBAYEV 20
Darhan KIDIRALİ adına 22
Mustafa GÜLER 24
Hilmi TÜRKMEN 26
Anar RIZAYEV 28

Bildiriler

Altın Orda ve Osmanlı Devleti'nin Yükselişinde Türk Tasavvufu ve Yeseviliğin Rolü Üzerine Bazı Düşünceler
Abdullah GÜNDOĞDU 31
Ahmet Yesevî "Menkıbe"leri ile "Şaman Anlatıları" Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme
Abdulselam ARVAS 49
Özbekistan Eğitim Sisteminde Ahmet Yesevi
Abdumurad TİLAVOV 63
Ahmet Yesevi Felsefesi
Adnan ÖMERUSTAOĞLU 68
İrfanın Anlam Kaybı ve Belirsizliği – Yesevîlikte Sofra Tutmak
Ahmet TAŞĞIN 81
Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divân-ıI Hikmet*'inde Hz. Peygamber Tasavvuru
Ahmet YILDIRIM 99
Ahmed Yesevî'nin St. Petersburg Devlet Üniversitesi, Doğu Fakültesi Kütüphanesi'nde Muhafaza Edilen Yazma Eserleri
Akif FARZALİYEV 128
О наиболее древних (аутентичных) частях сборника стихов Ходжи Ахмада Йасави «Диван-и хикмат»
Aleksei PYLEV 138
Güney Kazakistan'da Hoca Ahmet Yesevi Soyuna Bağlı Yatırlar/Türbeler
Ali Abbas ÇINAR 148
Tasavvufi Tefsire Ciddi Bir Katkı: Yesevi'nin Hikmet Temelli Kur'an Yorumu
Ali Rıza GÜL 156
XOCA ƏHMƏD YƏSƏVİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN QADAĞAN EDİLMƏSİNİN VƏ ONU ARAŞDIRANLARIN GÜLLƏLƏNMƏSİNİN SƏBƏBLƏRİ
Ali SHAMİL 172
ƏLİŞİR NƏVAİNİN "NƏSAİM ÜL-MƏHƏBBƏT" TƏZKİRƏSİNDƏ XOCA ƏHMƏD YƏSƏVİ İZLƏRİ
Almaz ÜLVİ (BİNNATOVA) 184

Türk-İslam Dünyasının Dirilişi İçin Yesevi Hikmetlerinin Yeniden Yorumlanması
Arna KOZHANAZAR 199
ƏHMƏD YASƏVİ VƏ AZƏRBAYCAN XALQ ƏDƏBİYYATINDA SUFİLİK
Cəlilova AYNUR 204
Ahmet Yesevi Düşüncelerinin Dağıstan'da Yayılmasında Yahsay Medressesinin Önemi
Aynura GURBANOVA 216
Ahmed Yesevî'nin İdeal İnsan Anlayışı
Ayşe YÜCEL ÇETİN 223
Ahmet Yesevî'nin Din Dilini Anlama, Algılama ve Yorumlama Biçimi
Bayram DALKILIÇ 238
Ahmed Yesevî'nin Hocası Yusuf-ı Hemedâni ve Halifeleri
Cemal AKSU 247
Hoca Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'inde Eğitim
Cemal TOSUN 260
Timürlü Devlet Geleneğinde Hoca Ahmed Yesevî Mîrâsının Yeri
C. Eralp ALIŞIK 280
Ahmet Yesevi'de Kadın Algısı
Derya ÖZCAN 295
Reşahât Ayn-ül Hayât Kitabında Hâce Ahmed Yesevî ve Yolu
Dündar Ali KILIÇ 304
Ahmed Yesevî'ye Göre XII. Yüzyıl Türk Toplumunda İdeal Din ve Devlet Adamı Profili
Ebubekir GÜNGÖR 309
Ahmed Yesevi Tasavvufunda Divanelik ve Onun Evrensel Tutumları
Ebülfez EZİMLİ 323
'Sosyolojik' Okuma Yaklaşımıyla Hoca Ahmed Yesevi
Ejder OKUMUŞ 331
Evliya Çelebiye Göre Diyar-ı Rumdaki Yesevi Halifeleri
Emin KIRKIL 354
Hoca Ahmed Yesevî'de Bilgi ve Erdem
Engin ERDEM 368
ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ТҮРІК (ҚАЗАҚ) МЕМЛЕКЕТТЕРІНДЕГІ ДӘСТҮР САБАҚТАСТЫҒЫНДАҒЫ ЙАССАУИ ОРЫНЫ
Ergali ESBOSINOV 376
Göçebe Toplumun Ahlaki Tekamülünde Hoca Ahmet Yesevî ve Yesevîlik
Erol CİHANGİR 391
Ahmet Yesevî'nın Divan-ı Hikmet'ında Geçen
"Sofra" ile İlgili Metaforların Kavramsal Metafordan Edebî Metafora Dönüşümü
Fidan UĞUR ÇERİKAN 402
Anadolu'daki Zühdî Halk Edebiyatının
Ahmet Yesevî ile İlişkisi
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN 424
Yesevî Türbesi Dört Yön Motifi ve Manevi Arka Planı
Gözde SAZAK 432

Tatar Edebiyatında Tasavvuf
Gülbarçın Ramenovna DÜNDAR..... 440
Ahmed Yesevî Adlı Kitap Üzerine
Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA..... 446
Yeseviliğin Altın Orda ve Kazak Hanlarına Manevi Etkisi
T. OMARBEKOV 460
G.HABİZHANOVA 460
Anadolu'da Yesevî Geleneğiyle İlişkilendirilen Ziyaret Yerleri
Gürol PEHLİVAN..... 472
Hoca Ahmed Yesevî'nin Düşüncelerinin Hint Alt Kıtasındaki İzleri
Hammet ARSLAN..... 488
Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikâyet-i Mi'râc'ı
Hanife Dilek BATİSLAM..... 506
Ahmed Yesevî'nin Türk ve Dünya Tarihinin Şekillenmesindeki Rolü
Hasan MOĞOL..... 518
Yesevi Düşüncesinde Dini -Sosyal Hayat ve Günümüz
Hayrani ALTINTAŞ 530
Şiddetin Dilinden Hoca Ahmed Yesevi'nin Gönül Diline
Hilmi DEMİR 538
Divan-ı Hikmet'te Dinî ve Tasavvufi Kavramlar
Himmet KONUR..... 548
Ahmet Yesevi (Ö.) Düşüncesinde Ahlak Felsefesinin Temel Kavramları
İbrahim MARAŞ..... 568
Çağdaş Türk Düşünce Hayatında Yesevîlik İzleri
İbrahim TELLİOĞLU..... 579
Duygusal Zekâ Teorisine Göre Divân-ı Hikmet Çözümlemesi
İlhan GENÇ 594
Ahmet Yesevi'nin Divanı Hikmet'inde Pedagojik Unsurlar ve Din Eğitimi
İlyas ERPAY..... 618
Yesevî'den Günümüze Gönül Penceremiz ve Medeniyetimiz
İlyas Topsakal..... 633
Hoca Ahmed Yesevî Düşüncesinin Etki ve Sonuçları Üzerinde Sosyolojik Bir Değerlendirme
İsmail Doğan 641
Yesevî'den Yunus'a "Odun Taşıma" Geleneği
İsmail TAŞ 664

Ahmed Yesevî Adlı Kitap Üzerine

Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA*

Yûsuf el-Hemedânî'ye intisabı ve onun halifelerinden oluşu dikkate alınırsa 12. yüzyılda dünyaya geldiği tahmin edilen Ahmed Yesevî (Ahmed-i Yesevî), fikrî şahsiyeti ve menkıbevî hayatıyla Orta Asya Türk dünyasının en büyük isimlerinden biridir. Pîr-i Türkistan ve/veya Hazret-i Türkistan olarak da adlandırılır ve hiç gelmemiş olmasına rağmen Anadolu'da da tanınır ve sevilir. İslami ilimlere vâkıf olan, Arapça ve Farsça bilen Ahmed Yesevî, çevresinde toplananlara sade bir dille manzumeler söylemiş ve *hikmet* adı verilen bu manzumeler, dervişleri aracılığıyla en uzak Türk topluluklarına kadar ulaştırılmıştır.

Tesiri çok geniş bir sahada asırlarca devam eden Ahmed Yesevî'nin hikmetlerini içeren *Dîvân-ı Hikmet'*in nüshaları, farklı şahıslar tarafından farklı yerlerde meydana getirildiği için dil bakımından önemli farklılıklar gösterirler. 12. yüzyılda doğduğu muhtemel olan Ahmed Yesevî'nin hikmetlerini içeren yazmaların hepsi de çok sonraki asırlarda istinsah edilmiştir. Bu yüzden de dil bakımından Karahanlı devri Türkçesine uymamaktadırlar. Bu manzumelerde değişik saha ve devirlere ait dil hususiyetleri bir arada bulunmaktadır.

Çeşitli yazma ve basma nüshaları bulunan *Dîvân-ı Hikmet* üzerindeki son neşirlerden biri Ahmet Yesevi Üniversitesi tarafından yapılmıştır (2015).[1] Necdet Tosun'un editörlüğünü üstlendiği *Ahmed Yesevî* adını taşıyan bu kitapta, hikmetlerin orijinali verildikten sonra çeviri yazısı, Türkiye Türkçesi, Kazakça, Rusça ve İngilizce çevirisi yer almaktadır. Kitabın 2015 yılı içinde iki baskısı yapılmıştır.[2] Hikmetlerin hem orijinalini hem de birkaç dildeki

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul-Türkiye, gsagolyuksekkaya@gmail.com

1 Necdet Tosun, edit., *Ahmed Yesevî*, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2015.

2 Nisan 2015'te birinci baskısı yapılan kitabın ikinci baskısı Temmuz 2015'te yapılmıştır.

çevirisini içeren bu kitabın, Ahmed Yesevî'nin dünyaya tanıtılmasında önemli bir katkı sağlayacağı şüphesizdir. Ancak kitapta gözden kaçan hususlar, yanlış yorumlar söz konusudur ki burada bu hususlar üzerinde durulacaktır. Ayrıca kitapta bütün kelimelerin yer aldığı bir dizinin bulunmayışı büyük bir eksikliktir. Böyle bir dizin yapılmış olsaydı, hataların bir kısmı giderilmiş olurdu.

1. Kelime yanlışları/yanlış okumalar:

1.1. 5/3 kulganlar → kolganlar. *Ümmetidin bolganlar şefâatin kulganlar* şeklinde okunan ve "Ümmetinden olanlar, şefaatin alanlar" şeklinde çevrilen mısra, "Ümmetinden olanlar, şefaatini isteyenler" şeklinde düzeltilmelidir. Kazakça çeviri de aynı şekilde hatalıdır.

1.2. 13/1 okmaz "okumaz" → ukmas "anlamaz". *Âlimmen dep kitab okur ma'nâ okmaz* şeklinde okunan ve "Ben âlimim deyip kitap okur ama mana (maneviyat) okumaz" şeklinde yapılan çeviri, "Âlimim diyerek kitap okur ama manasını anlamaz" şeklinde düzeltilmelidir. İngilizce çeviri de aynı şekilde hatalıdır. Mısraın okunuşu şöyle olmalıdır: *'Âlım mén dép kitâb okur ma'nâ ukmas.*

عالم مین دیب کتاب اوقور معنی اوقماس

1.3. 36/3 burkâb → bürkep: *Salât dise gâfil başın burkâb uyur* "Haydi namaza denince gafil kişi başını çevirip uyur" şeklinde çevrilen mısrada, *burkâb* şeklinde okunan kelime *bürkep* olarak düzeltilmeli. Mısraın okunuşu ve çevirisi şöyle olmalı: *Salât dése gâfil başın bürkep uyur* "Namaz dendiğinde gafil başını örtüp uyur".

صلوة دیسه غافل باشین بورکاب اویور

1.4. 38/3 tufrak sıfat → tofrak-sıfat "toprak gibi".

تفراق صفت خارلیق تار تقیل نفسنک اولسون

1.5. 42/2 ortap → örtep "yanmak, yanıp tutuşmak".

شاکر بولوب اورتاب یانیب کویدوم منا

1.6. 47/3 kebi → kibi “gibi”

حضرتیکنده من کبی قولنی خطاسی کوب ایرور

1.7. 48/4 Yûsuf Ken‘ân → Yûsuf-ı Ken‘ân. *Yûsuf Ken‘ân* yazınca vezni sağlamak için ikinci mısrada *Fir‘avn* şeklinde yazılan kelime, bu mısrada *Fir‘avun* olarak kaydedilmiştir. *Sende Fir’avun bolsa mende Yûsuf Ken’ân bar* şeklinde yazılan mısra şöyle düzeltilmeli: *Sénde Fir‘avn bolsa ménde Yûsuf-ı Ken‘ân bar*

سینده فرعون بولسه منده یوسف کنعان بار

1.8. 49/2 kişen → keşân. keşîden “çekmek”ten sıfat. *Bahîllerniŋ boynıda otlug zencîr kişen bar* şeklinde okunan mısra, *Bahîllerni boynıda otlug zencîr-keşân bar* şeklinde düzeltilmelidir.

بخیل لارنی بوینی ده او تلوغ زنجیر کشان بار

1.9. 52/2 işkel-kişen → eşkel-keşân

منافق لار بوینی ده او تدین اشکل کشان بار

1.10. 59/1 oşende “o anda” → oşanda “o zaman”.

1.11. 68/3 dükkân → dûkân. *dûkân, dükkân* kelimesinin yanlış telaffuzla ortaya çıkan biçimi olup Farsçada da mevcuttur.

شیخ لیغ قیلیب ریابرله دوکان قوردونک

1.12. 70/3 kusûr: *Hûr u kusûr gılmân vildân hâdim bolsun* şeklinde okunan mısra, “Huri, köşkler, Cennet çocukları hizmet etsin” şeklinde çev-

rilmiştir. Mısraın okunuşu *Hûr-i kusûr gılmân vildân hâdim bolsun,* çevirisi ise "Cennet kızları, cennet çocukları hizmet etsin" şeklinde düzeltilmelidir.

حور قصور غلمان ولدان خادم بولسون

1.13. 72/4 birle → birlen

یار لقا نمیش قول لار برلان صحبتی بار

1.14. 73/2 yıglay → yıglap

بو دنیاغه میل قیلمای یغلاب اوتی

1.15. 89/4 içinde → içide

برجه قول لار ایچیده عاصی قول دور خواجه احمد

1.16. 90/2 kotkar → kutkar "kurtar!"

1.17. 91/3 bulur → bolur. *Ne tilese ol bulur dervîşler sohbetinde* okunup "Ne dilese onu bulur dervişler sohbetinde" şeklindeki çeviri, "Ne dilese o olur dervişler sohbetinde" olarak düzeltilmelidir.

1.18. 93/4 nasîb kılgıl → nasîb kılgay

نصیب قیلغای بارجه کار رضا بولونک دوستلاریم

1.19. 95/2 karşı → karşu

حور غلمان جمله سین قارشو آلدیده کوردوم

1.20. 96/1 hayır sehâ kılganlar → hayr u sehâ kılganlar şeklinde okunmayınca vezni tamamlamak için *hayr* değil de *hayır* okunmuştur. Şöyle düzeltilmelidir: *Hayr u sehâ kılganlar yetîm köŋlin alganlar*

خیر سخا قیلغانلار یتیم کوڭلین آلغانلار

1.21. 98/3 dürr ü güherni → dür güherni. Bağlama vavı yazıldığında vezin bozulmaktadır.

ظالم بولوب ظلم ایتکان مؤمنلارنی آغریتکان
قرا یوزلوک محشرده قولین آرقه ده کوردوم
قول خواجه احمد کان آجتی در کوهرنی ساجتی
تینگلامکان بو سوزنی غفلت ایچنده کوردوم

Kul Hoca Ahmed kân açtı dürr ü güherni saçtı şeklinde okunan mısra şöyle düzeltilmeli: *Kul Hoca Ahmed kân açtı dür güherni saçtı*

1.22. 98/4 tıŋlamagan → tiŋlemegen "dinlemeyen"

تینگلامکان بو سوزنی غفلت ایچنده کوردوم

1.23. 100/4 kerges → kerkes Far. "akbaba"

کرکس قوش دیک بولوبان اول حرامغه باتمیشلار

1.24. 11/1 püşeymân → paşîmân "pişman"

ای کوڭل قیلدینگ گناه هرگز پشیمان بولمادینگ

1.25. 15/2 malıŋga → mâlıŋa مالیڭکا

2. Çeviri yanlışları:[3]

2.1. 37/3 bîzâr "şikâyetçi" → "usanmış, bıkmış, rahatsız". "Yalancıdan Allah, Rasul şikâyetçiymiş" şeklinde yapılan çeviri, "Yalancıdan Allah (ve) Resul usanmış, bıkmış" şeklinde düzeltilmelidir.

یالغانچیدین خدا رسول بیزار ایرمیش

2.2. 53/5 anda tek turdı "orada durdu" → anda ték turdı "o zaman sustu, o zaman ses çıkarmadı". «Cehennem orada durdu, Cennet'ten özür diledi.» şeklinde yapılan çeviri, "Cehennem o zaman sustu, Cennet'ten özür diledi" olarak düzeltilmelidir.

دوزخ ایتور من ارتوق بی نازلار منده بار
بی نازلار بویینی ده ییلان بیلان چیان بار
بهشت ایتور من آرتوق دیدار کورمک منده بار
دیدارینی کورساتورغه رحیم آتلیغ رحمن بار

دوزخ انده تیک توردی بهشت عذرینی ایدی
قول خواجه احمدنه بیلدی بیلدور کوچی یزدان بار

---

[3] Kitapta manası günümüzde pek bilinmeyen kelimeler bazen çevrilmeksizin aynen bırakılmıştır. Kitapta sözlük de bulunmadığı için bu türden kelimelerin çevrilmesi gerekir: 115/3 "Mâsivaya, akıllı isen gönül verme". Şöyle düzeltilmeli: Akıllı isen Allah'tan uzaklaştıran şeylere gönül verme"

ماسوا کا عاقل ایرسنگ کونکل بیرمه

Bazen ise kelime çeviriye hiç alınmamıştır: 118/3'te sübhân kelimesine çeviride yer verilmemiştir. "Öyle kulu Rabbim aslâ zâyi etmez" şeklinde yapılan çeviri şöyle düzeltilmeli: "Öyle kulu her türlü noksan sıfattan münezzeh olan Rabbim ziyan etmez"

انداغ قول نی سبحان ایکام ضایع قویماس

2.3. 81/2 *Tâat kılgıl kiçe kopup hîç yatmagil* şeklinde okunan ve "İbadet et, gece gündüz hiç yatma" şeklinde çevrilen mısra, *Tâ'at kılgil kéçe kopup héç yatmagil* olarak okunup "İbadet et, gece kalkıp hiç yatma" olarak çevrilmelidir.

طاعت قیلگیل کیچه قوپوب هیچ یاتماگیل

2.4. 105/1 köterseler "götürseler" → "kaldırsalar"

جنازنگ نی اولوغ کیچیک کوتارسه لار
گورستانغه قراب سیلنی یوروتسه لار
بیتمیش بیرده سؤال سورسه فرشته لار
بربرآنی جوابی نی بیرماق گیراک

2.5. 118/3 "Öyle kulu Rabbim aslâ zâyi etmez" şeklinde yapılan çeviri şöyle düzeltilmeli: "Öyle kulu her türlü noksan sıfattan münezzeh olan Rabbim ziyan etmez"

انداغ قول نی سبحان ایگام ضایع قیماس

Elimizdeki kitaptaki hikmetlerin dili Çağatayca ve yakın dönem ağızlarının karışık durumda bir arada olduğu Orta Asya edebî dilidir. J. Eckmann'ın belirttiği gibi 14. asırdan itibaren metinlerde gittikçe artan miktarda ilk hecede *e* yerine *y,* bazı harekeli metinlerde ise ىَ ile karşılaşılır. 15. asırdan itibaren *y* yazılışı umumileşmiştir. Bu tür kelimelerdeki *i/é* telaffuzu, bölge ve devirlere göre değişmektedir (Eckmann 1958: 121). Ancak ayrı şivelerde gelişmekte olan değişikliklerin söz konusu neşirde, pek dikkate alınmadığı, başka bir deyişle seslerin fazla önemsenmediği söylenebilir. Ka-

palı *e* sesine yer verilmeyen bu çalışmada ilk hecedeki *y*'ler bazen *e* ile, bazen *i* ile okunmuştur. *e* veya *i* tercihinde tutarlılık yoktur.

3.1. İlk hecede *y* ile yazılıp *e* ile okunanlar: 1/1, 20/2, 31/1 meni → méni, 1/2 sensen → sén sén, 1/2, 1/4 menge → ménge, 1/4, 11/2, 16/1, 16/2, 22/3, 37/4, 38/4 men → mén, 10/1 ermiş → érmiş, 10/1 berme → bérme, 10/4 eşitip → éşitip, 11/2, 11/2, 13/1, 28/3, 58/2, 59/1 dep → dép, 12/4, 26/2, 29/2, 54/4 dek → dék, 15/2 keter → kéter, 15/3, 28/2 ketti → kétti, 15/4 yeter → yéter, 16/5, 119/2 sen → sén, 17/1 keliŋler → kéliŋler, 17/3 yetiban → yétiben, 19/1 keldi → kéldi, 19/3 erklik → érklik, 19/3 keldim → kéldim, 24/3 menni → ménni, 31/4 dağ etmeŋizler → dâg étmeŋizler, 39/2 teyu → téyü, 40/1 dedi → dédi, 41/1, 41/2 kerek → kérek, 43/2 elçisi → élçisi, 44/1 bergey → bérgey, 44/3 sendin → séndin, 47/1 keltürmesem → kéltürmesem, 47/2, 47/4 mendin → méndin, 48/4 sende → sénde, 51/2 berürge → bérürge, 54/4 yel → yél, 56/2 kelgende → kélgende, 56/3 bermekni → bérmekni, 57/1 bermek → bérmek, 59/2 degende → dégende, 60/1 yetüşti → yétüşti, 60/2 ey → éy, 60/2 beliŋ → béliŋ, 60/3 keçeler → kéçeler, 67/1 erenlerni → érenlerni, 67/4, 68/4, 105/2 seni → séni, 73/3 yetti → yétti "yetişti, ulaştı, geldi", 97/4 yerde → yérde يرده 114/4 yerge → yérge, 119/1 keçti → kéçti, 119/2 keçürgil → kéçürgil, 120/2 yetsün → yétsün "yetişsin, ulaşsın, varsın" vd.

3.2. İlk hecede *y* ile yazılıp *i* ile okunanlar: 4/1, 23/3, 36/3 dise → dése, 4/4, 40/2 dimes → démes, 14/3 irmes → érmes, 14/4 kirek → kérek, 16/3 iltip → éltip, 16/6 dimegil → démegil, 20/3 kiterde → kéterde, 21/3 igem → égem, 22/3 digen → dégen, 26/2 kiçip → kéçip, 27/3 tifip → téfip "tepip", 29/1 irseŋ → érseŋ, 29/2 ilni → élni "ili, ülkeyi", 29/2 kizip → kézip, 36/4 yilge → yélge, 37/1, 37/2, 37/3, 39/4 irmiş → érmiş, 38//4 birseŋ → bérseŋ, 40/4 digey → dégey, 42/1 birdi → bérdi, 45/4, 99/3 tiyü → téyü, 47/3 irür → érür, 48/3 dirsin → dér sén, 48/3 aytursin → aytur sén, 54/1, 54/2 yime → yéme "yeme!", 54/1 dime → déme, 55/1, 100/1 birmey → bérmey, 55/2, 100/2 kiçmişler → kéçmişler, 55/3 yigen → yégen, 55/3 yigenler → yégenler, 58/3 iltip → éltip, 60/4, 61/4, 62/4, 63/4, 64/4, 65/4, 66/4 işitiŋiz → éşitiŋiz, 61/3 yâd itme → yâd étme, 66/3 ilginde → élginde, 70/4 kiyer → kéyer, 99/4, 100/3 digenler → dégenler, 101/3 kiygenler → kéygenler, 103/1 işitip → éşitip, 105/3 yitmiş yirde → yétmiş yérde "yetmiş yerde",

112/2 kilip → kélip, 120/1 işitsün → éşitsün, 120/4 işitmegen → éşitmegen vd.

3.3. İlk hecesinde *y* bulunan kelimelerin okunuşu değerlendirildiğinde ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır.

3.3.1. kérek "gerek" kelimesi:

3.3.1.1. 41/1, 41/2 kerek

3.3.1.2. 14/4 kirek

3.3.2. dé- "demek, söylemek" kelimesi:

3.3.2.1. 11/2, 13/1, 28/3, 58/2, 59/1 dep, 40/1 dedi, 59/2 degende

3.3.2.2. 4/1, 23/3, 36/3 dise, 4/4 dimes, 16/6 dimegil, 22/3 digen, 40/4 digey, 54/1 dime, 100/3 digenler

3.3.3. ér- fiili:

3.3.3.1. 10/1 ermiş

3.3.3.2. 14/3 irmes, 29/1 irseŋ, 37/1, 37/2, 37/3, 39/4 irmiş, 47/3 irür

3.3.4. két- "gitmek" fiili:

3.3.4.1. 15/2 keter, 15/3, 28/2 ketti

3.3.4.2. 20/3 kiterde

3.3.5. kéç- "geçmek" fiili:

3.3.5.1. 119/1 keçti

3.3.5.2. 26/2 kiçip, 55/2 kiçmişler

3.3.6. él "il, ülke"

3.3.6.1. 43/2 elçisi

3.3.6.2. 29/2 ilni

3.3.7. éşit- "işitmek"

3.3.7.1. 10/4 eşitip

3.3.7.2. 60/4, 61/4, 62/4, 63/4, 64/4, 65/4, 66/4 işitiŋiz, 103/1 işitip, 120/1 işitsün, 120/4 işitmegen

3.3.8. yél "rüzgâr"

3.3.8.1. 54/4 yel

3.3.8.2. 36/4 yilge

3.3.9. bér- "vermek"

3.3.9.1. 10/1 berme, 44/1 bergey, 51/2 berürge, 56/3 bermekni, 57/1 bermek

3.3.9.2. 42/1 birdi, 100/1 birmey

3.3.10. té- "demek, söylemek"

3.3.10.1. 39/2 teyu

3.3.10.2. 45/4 tiyü

3.3.11. sén "İkinci teklik şahıs zamiri"

3.3.11.1. 67/4, 68/4, 105/2 seni, 119/2 sen, 1/2 sensen → sén sén

3.3.11.2. 48/3 dirsin → dér sén, 48/3 aytursin → aytur sén

3.3.12. yér "yer"

3.3.12.1. 97/4 yerde, 114/4 yerge

3.3.12.2. 105/3 yirde

4. Ural-Altay dillerinin en belirgin özelliklerinden biri olan kalınlık-incelik uyumu, Türk dilinin asli bir uyumudur ve bu uyum, ödünç kelimelere ve birleşik kelimelere bile yansımaktadır. Türkçe kökenli kelimelere gövdenin kalınlık-incelik uyumunun dışında ek getirilmesi özellikle Çağataycada görülmekte olup bu tip yazılışlar klasik Çağatay döneminden sonra giderek artış gösterir. Ancak elimizdeki kitapta bu tür yazılışlar büyük bir çoğunlukla çeviri yazıya aksettirilmemiştir:

4.1. Çeviri yazıya aksettirilmeyenler:

2/1, 2/3, 27/1, 27/2, 27/3 bolgıl → bolgil, 6/2 tayangan → tayangen "katlanan, tahammül eden, sabreden", 21/2, 21/4, 22/4, 23/4, 43/4 salgıl → salgil, 34/4 üstige → üstiga, 42/3 közlerimge → közlerimga, 53/4 körsetürge → körsetürga, 69/3 yanmagan → yanmagen "dönmeyen", 80/1, 80/3, 82/3 kılgan → kılgen, 80/3 yahşılarga → yahşılerge, 81/2, 88/3 kılgıl → kılgil, 81/2 yatmagıl → yatmagil, 88/4 kılgay → kılgey, 93/4 barçaga → barçage, 101/4 olturganlar → olturgenler, 102/1 turganlar → turgenler, 105/4 birmek → bérmak, 119/4 özige → öziga vd.

4.2. Çok az yerde uyum dışı yazılış çeviri yazıya aksettirilmiştir:

19/2, 19/4 salgil, 81/2 yatmagil, 81/3 aytmagil, 88/1 yanmagen vd.

5. Türk dilinin aslî bir uyumu olan kalınlık-incelik uyumu, ödünç kelimelere de yansımaktadır. Ödünç kelimelerin imlasını Arapça ve Farsçadaki aslî şekillerini dikkate almadan ve diğer lehçe ve ağızlardaki durumlarını ince-

lemeden sadece Türkiye Türkçesini esas alarak belirlemek doğru değildir (Şen 2007: 1712). Üstelik ödünç kelimelere çoklukla kalın sıradan ek getirme eğilimi Eski Türkçeden beri görülmekte, Çağataycadan itibaren de artmaktadır. Ancak elimizdeki neşirde yabancı asıllı kelimelerin okunuşunda genellikle Türkiye Türkçesindeki ödünç kelimelerin telaffuzunun etkisinde kalındığı görülmektedir.

5.1. 2/3 Leylâ → Laylî, 2/3 Mecnûn → Macnûn, 1/1, 25/1, 25/3, 25/4, 26/1, 26/4, 27/2, 27/4, 42/1, 46/1 aşk → ‘ışk, 35/2 âhiretka → âhıratka, 39/3 hidmetini → hıdmatını, 54/3, 76/4 ıyâl → ‘ayâl, 80/3 hizmet → hızmat vd.

5.2. Ek aldığında: 9/3, 12/3 hâlin → hâlın, 16/1, 16/2, 16/4, 16/6 hâlim → hâlım, 18/1, 18/2, 18/3, 18/4, 90/2, 90/4 vakti → vaktı, 36/1 kadrin → kadrın, 87/4 Hudâyim → Hudâyım, 118/2 sâati → sâ‘atı, 121/3 vaktde → vaktda vd.

5.3. Çok az örnekte Türkiye Türkçesindeki ödünç kelimelerin telaffuzunun dışına çıkılmıştır: 63/1 hıdmatın, 81/4 tâatların, 89/2 rahmından vd.

5.4. Kalın sıradan ek almış yabancı asıllı kelimeler bile çoğunlukla ince sıradan okunmuş, üstelik bunların ekleri de ince sıraya geçirilmiştir: 3/1, 107/2 âlemge → ‘âlamga, 3/4 ümmetge → ummatga, 6/3, 88/2, 88/4 adâletlig → ‘adâlatlıg, 21/1 kudretlig → kudratlıg, 32/2 mürüvvetlig → muruvvatlıg, 36/4 gâfillikdin → gâfıllıkdın, 41/1 âkıllerge → ‘âkıllarga, 61/3 pirge → pîrga, 62/2 nâ-mahremge → nâ-mahramga, 69/3 gâfillerge → gâfıllarga, 70/2 hazretige → hazratıga, 83/3 nâlesige → nâlasıga, 122/3 kadrige → kadrıga vd.

6. Arapça-Farsça asıllı kelimelerdeki uzunlukların gösterilmesinde tutarlılık yoktur:

6.1. Uzunluklar çoğunlukla gösterilmemiştir: 13/1 kitab → kitâb, 26/2, 77/3 candın → cândın, 31/4 dağ etmeŋizler → dâg étmeŋizler, 55/3 haram → harâm, 61/3 pirge → pîrga, 63/1, 123/1 pir → pîr, 66/2 fücur → fucûr, 43/1, 88/1 din → dîn, 39/2, 82/3, 99/3, 121/3 Allah → Allâh الله 121/4 estağfirullah → estağfiru’llâh “Allah’tan af ve mağfiret dilerim”, vd.

6.2. Uzunluklar nadiren gösterilmiştir: 9/2 dîdâr, 9/3 fakîr, 55/3 harâmga, 93/4 nasîb, 117/4 cândın

7. İkili okuyuşlar:
   7.1. gevher-güher
      7.1.1. 25/3 gevherin, 122/2 gevherim, 65/2 gevherdür
      7.1.2. 98/3 güherni
   7.2. hıdmat-hidmet-hizmet
      7.2.1. 63/1 hıdmatın
      7.2.2. 39/3 hidmetini, 80/3 hizmet
   7.3. melâyik-melâik
      7.3.1. 95/4 melâikler → melâ'ikler ملائکلار
      7.3.2. 33/2 melâyikler → melâ'ikler ملائکلار
   7.4. küy- - köy- "yanmak"
      7.4.1.42/2 küydüm
      7.4.2. 46/1 köyüp, 74/1 köydürgüsi, 84/4, 119/4 köyer
   7.5. yör- - yür-
      7.5.1. 67/2 yörüp, 82/2 yörer, 99/3 yörgenler
      7.5.2. 115/2 yürme
8. b/p yazılışı:
   8.1. Arapça asıllı ödünç kelimelerin sonundaki b'ler çoğunlukla muhafaza edilmiş, nadiren p ile okunmuştur: 63/1, 65/1 tâlib, 83/2 talep, vd.
   8.2. Zarf fiil eki -p:
      8.2.1. b ile okuma: 21/4, 23/4, 39/1 tutub, 22/2 aytıb, 39/1 okub, 39/2 turub
      8.2.2. p ile okuma: 24/1 taşlap, 25/1 aytıp, 25/2 ötüp, 25/3 satıp, 27/2 tartıp, 29/4 bolup
9. Eklerin yazı çevirimi:
   9.1. k/g'lar önemsenmemiştir: 3/3 açlıkka → açlıkga
   9.2. Kalınlık-incelik uyumunu bozma:
      9.2.1. 17/3 yetiban → yétiben
      9.2.2. 39/2 teyu → téyü
      9.2.3. Az örneği olsa da bağlama vav'ının yazılışında önceki kelimenin ünlülerinin dikkate alınmadığı görülür: 21/1, 21/3, 90/4 Bir u Bar → Bir ü Barım, 47/1 izzet u ikrâm, vd.
   9.3. Ayrılma hâli –dIn biçimindedir. Neşirde bu biçime genel olarak yer verilmiş olmakla birlikte *y* yazıldığı hâlde *–dAn* şeklinde okunduğu

yerler vardır: 20/1 hadden → haddın, 36/2 başdan → başdın, 64/1 köziden → közidin, vd.

9.4. İlgi hâli: 49/2 bahîllerniŋ → bahîllerni بخیل لارنی بوینی ده

9.5. İyelik ekleri:

9.5.1. 41/3 otım اوتم → otum "ateşim" (Krş. Eckmann 1971: 351.)

9.5.2. 54/4 ömrüŋ عمرینک → 'ömriŋ

9.5.3. 90/2 öziŋni اوزونکنی → özüŋni

9.6. Zarf fiil ekleri:

9.6.1. 46/1 yanıp یانوب → yanup

9.6.2. 97/3 barmayin → barmayın

9.7. Zaman ekleri:

9.7.1. 108/4 bolduŋ بولدینک → boldıŋ

9.7.2. 13/1 okmaz → ukmas "anlamaz"

عالم مین دیب کتاب اوقور معنی اوقماس

9.7.3. 12/4 koydular → koydılar

منصور دیک اولیانی قویدیلار دارغه آسیب

17/1 kuruldu → kuruldı

هو حلقه سی قورولدی ای درویشلار کیلینک لار

10. Fiil çekiminde kullanılan zamirlerin yazılışı:

10.1. Genellikle kelimeye bitişik yazılmışlardır: 1/2, 1/4 kereksen, 13/1 âlimmen, 1/2 sensen, 48/3 dirsin, 48/3 aytursin

48/3 بهشت ایتورنه دیرسین سؤزنی بیلای ایتورسین

10.2. Nadiren tireyle yazılmıştır: 23/3 şeyh-men

11. Hemzelerin durumu:

11.1. Çoğunlukla gösterilmemiştir: 33/2 melâyikler → melâ'ikler ملائکلار 95/4 melâikler → melâ'ikler ملائکلار 105/3 suâl → su'âl سؤال

11.2. Nadiren gösterilmiştir: 98/1, 102/1 mü'min مؤمن

11.3. Hemzenin y'ye döndüğü örnekler de bulunmakla birlikte neşirde bunlar bazen *y* ile bazen *y'*siz yazılmıştır:

11.3.1.106/3 dâyim دایم

11.3.2. 71/2 sâim → sâyim صایم gibi.

Bibliyografya

Ahmed-i Yesevî (1893), *Divan-ı Hikmet,* 3. baskı, St. Petersburg.

Ahmed-i Yesevî (1993), *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler,* Haz. Kemal Eraslan, 4. baskı, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.

Ahmed-i Yesevî (2000), *Divan-ı Hikmet,* Haz. R. İsmailzade, K. Kari, G. Kambarbekova, Tahran.

Eckmann, János (1958), "Çağatay Dili Hakkında Notlar", *TDAY Belleten 1958:* 115-126.

Eckmann, János (1971), *The Dīvān of Gadā'ī,* edit. John R. Krueger, Indiana University, Bloomington.

Eckmann, János (1988), *Çağatayca El Kitabı,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul.

Hoca Ahmet Yasavı (1992), *Medinede Muhammet Türküstünda Hoca Ahmet-Hoca Ahmet Yasavı Hikmetler,* Çeviri yazı: Anna Övezov, İkar, Moskva.

Radloff, W. (1897), *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei,* St. Petersburg.

Şen, Mesut (2007), "Tarihî Şîvelerde Ek Uyumsuzluğu Var mı?", *4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II* (24-29 Eylül 2000), Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, 1695-1733.

Thomsen, V. (1896), *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées,* Mémories de la Société Finno-Ougrienne, V, Helsingfors.